

Verzologické výskumy v Čechách a na Slovensku (Pocta Jiřímu Levému)

Ladislav Franek

ABSTRACT

The Study of Verse in Czechia and Slovakia (A Homage to Jiří Levý)

The legacy of the Czech and Slovak study of the poetic structure from the 1930s to the 1960s (J. Mukařovský's "semantic gesture", M. Bakoš key function of the poetic rhythm). Their synthetic character under the influence of the principles of modern linguistics and Russian formalism. Literary history and historical poetics. The deepening of these starting points from the point of view of the needs of interliterary research. The objectivizing-logical criterion in respecting the specifics of national metrical systems. The contribution of J. Levý and his influence on the Slovak school of translation. His reflections upon a more integral perception of stylistic-rhythmical shifts in literary translation. The diversification of individual epistemological models according to the specificity of respective scholarly environments. The theory of literary communication in the inter-play of theory and empiricism in the works by A. Popovič. Slovak comparative literature research (D. Ďurišin) and its place in inter-literary research of L. Franek (the monograph *Štýl prekladu*, 1997; finished already in 1975). Inspirational exploration of the differences in the development of national literatures (French and Slovak). The striving for the unity of immanence and transcendence. Comparison with other metrical (e.g., Spanish) models. The violent interruption of the continuity of such research after the so-called "normalization" in the 1970s and the resulting problems in returning to these research models after 1989.

KEYWORDS

Czech and Slovak literary studies, semantic gesture, poetic rhythm, structural poetics, historic poetics, translations analysis (Paul Claudel).

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Česká a slovenská literárna veda, sémantické gesto, básnický rytmus, štruktúrna poetika, historická poetika, analýza prekladov (Paul Claudel).

Azda netreba pripomínať, že výskum literatúry ponúka možnosti mnohorakých metód a prístupov. Ak sa teda dnes pri príležitosti významného jubilea Jiřího Levého vraciame k výsledkom českých a slovenských bádateľov, ktorí v podstate už v prvej polovici dvadsiateho storočia vystúpili s požiadavkou zvedčenia literárnych metód, nápadne vystúpi do popredia moment interdisciplinárnosti, viacrozmerného spojenia alebo prelínania rozličných aspektov.

Práve daný moment sa v niektorých vývinových obdobiach literárnej vedy stáva hlavným cieľom, pričom ho určuje nielen individuálne nezávislé stanovisko, ale aj aktívna spolupráca s inými predstaviteľmi podobnej orientácie. Vzniká tak jednotiaci a zároveň diferenciacny model, zásluhou ktorého sa literárna tvorba podrobuje rôznorodému spektru obohacujúcich i prehodnocujúcich pohľadov. Sú založené na skĺbení historických, vývinovo-teoretických a komparatívnych postupov a ich prvoradým zámerom je dospieť k umenovednej syntéze. Spojenie synchronie a diachronie potvrdzuje relačnú alebo korelačnú podstatu pracovnej metódy. Hádám nebudem predbiehať môj výklad určitých rozdielností v českej a slovenskej metodike verzologických výskumov, ak poviem, že obdobné úsilie sa vyznačuje viacerými spoločnými znakmi, ktoré však svojou komplementárnosťou nevyklučujú ani odlišné stanoviská k predmetu bádania.

Z tohto hľadiska možno pokladať prínos Jiřího Levého za zásadný, originálny i naďalej podnetný. Umocňuje ho skutočnosť, že v jeho prípade nejde o vyhranený postoj laboratórne uzavretého vedca, ale že jeho pôsobenie má široký zmysel didaktický. Zo skúsenosti mojej vlastnej pedagogickej práce môžem potvrdiť, že akýkoľvek komplexnejší vstup do oblasti porovnávacej verzológie sa nezaobíde bez dôkladného štúdia Levého teoreticko-analytických princípov. Všestranne totiž poskytujú kľúč k tomu, aby národná literatúra v konfrontácii s cudzími literatúrami našla svoj vlastný priestor v možnosti presahu jednotlivých autorských poetík smerom k historicko-vývinovému sledovaniu ich špecifických prejavov.

Spoločným menovateľom Levého výskumnej aktivity je systematicky proklamovaný zreteľ na jazyk a jeho štruktúrne vlastnosti. V podobnom duchu vyznieva odkaz na definíciu prekladu z pera jeho predchodcu Otokara Fischera, ktorý „teorii překladau pokládá za disciplinu lingvistickou nebo literárněvědnou“. V Levého chápaní však ide o čosi viac. Síce sám uznáva, že do „kompetence jazykovědy patří srovnávací zkoumání dvou jazykových systémů“, čo je podľa neho „samozřejmým předpokladem překladatelovy řemeselní výzbroje“, na druhej strane vidí pôsobenie literárneho vedca v nevyhnutnom presahu porovnávacej gramatiky a štylistiky do kritického postoja. Hodnoty diela sa v dobovo príznačnom realistickom vnímaní uňho odvíjajú od vzťahu „k životní

problematice překladatelova prostředí, volby interpretačního stanoviska, přetřansformování uměleckých skutečností v něm zobrazených“ (LEVÝ 1963: 49).

Vzhľadom na dve konkretizácie toho istého diela sa rodí Levého pojem dvojnej štruktúry preloženého diela a jeho funkcie v národnej kultúre, čo je podľa neho vlastným predmetom literárnej vedy. Reprodukčná úloha umeleckého prekladu, detailne rozpracovaná v knihe *Umění překlada*, teda vyzdvihuje nezanedbateľný vplyv vnútorných a vonkajších kontextov literárneho diela, psychologických, spoločensko-kultúrnych alebo ideových, pretože majú rovnocenný význam pri hodnotovej analýze umeleckého prekladu.

Dozaista s plným vedomím tejto funkcie pristupuje Jiří Levý k zákonitej redukcii spomenutých činiteľov, aby v záujme exaktnosti zdôraznil materiálové skúmanie básnických prekladov, v snahe čo najobjektívnejšie zachytiť a charakterizovať odchýlky básnického prekladu diela v jazyku češtiny.

K tomu ho vedie poznatok, že logická analýza vnútornej stavby básnického jazyka vyžaduje venovať zvýšenú pozornosť pôsobeniu tých činiteľov umeleckej tvorby, ktoré boli v literárnovednom skúmaní dovtedy najviac zanedbávané. Týka sa to v prvom rade rozdielov v gramatickej, fonetickej, sémantickej a morfolologickej stránke jazykov a ich pôsobenia na výsledný tvar básnického prekladu. Za týmto účelom sa J. Levý mohol opierať o viaceré podnety českej literárnej vedy, pričom túto problematiku skúmal na pozadí vývinu národného básnictva. Dialo sa tak súbežne v Čechách i na Slovensku hlavne v tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia, a to zásluhou dvoch najvýznamnejších predstaviteľov – Jana Mukařovského a Mikuláša Bakoša.

Napriek tomu, že v koncepcii obidvoch literárnych vedcov možno vypožorovať nemálo spoločných črt, je zaujímavé s odstupom času sledovať, v čom sa ich modely navzájom odlišujú a, predovšetkým, v čom u nich rozhodujúcu úlohu zohráva nerovnaká miera inšpiratívnosti inonárodných prameňov pre utváranie epistemologického kréda. Základným zistením je vcelku rovnocenná pozornosť, akú Mukařovský i Bakoš venujú funkcii básnického jazyka a jeho historickému vývinu v českej a slovenskej literatúre. I keď, ako vieme, Mukařovského záujem je zo slohovo-druhového hľadiska podstatne širší, obidvaja interpretátori si uvedomovali, že sama podstata básnického diela umožňuje hodnoverné sledovanie premenlivosti jeho komponentov a estetickkej funkcie vo vývine národnej literatúry.

Báseň je teda svojou štruktúrnou povahou najlepšie uspôsobená na to, aby primárnym dôrazom na jazykový oznam sa mnohostranne ukázal celistvý charakter výstavby literárneho textu v jeho konkrétnom vyjadrení. Povedzme si bližšie, ako k tomu dochádza v obidvoch koncepciách.

Najprv sa javí ako závažný fakt, že Mukařovského zámerom bolo zrušiť protikladné hranice medzi jazykom básnickým a jazykom praktickým, a to hľadaním tzv. prechodových štádií, aby sa dala komplexnejšie zachytiť aktualizácia jednotlivých prvkov v básnickej reči. K tradičnému literárnohistorickému hľadisku uňho pristupuje hľadisko vývinové, tak ako ho vo svojich prácach proklamovali ruskí formalisti sústredení na jazykovú stránku básnického pomenovania. Podobná koncepcia však zároveň rátala s potrebou obracať sa k nadjazykovým príznakom básnického prejavu, k empirickej skutočnosti sociologickej, psychologickej, kultúrnej či širšie kulturologickej. Napríklad pri porovnaní kompozičných postupov J. Vrchlického a K. H. Máchu, vývinové zmeny vo veršovej štruktúre Mukařovský sleduje aj v pomere k spoločnosti, k českému národnému básnictvu a podobne.

Vcelku povedané, sledovanie vzájomných súvislostí medzi slovom, jeho zvukovou, eufonickou, syntaktickou alebo intonačnou realizáciou a významom (Mukařovského dôraz na „sémantické gesto“), keď slovo vďaka svojej mnohovýznamovosti a nestálosti, ako pozoruje u Máchu, nadobúda charakter jazykového znaku alebo symbolu, svedčí o osobitom prelínaní poznatkov z histórie a teórie literatúry s poznatkami z historickej poetiky.

Na druhej strane je príznačné, že vo veršových výskumoch M. Bakoša zaujíma kľúčové postavenie básnický rytmus a premenlivosť jeho funkcie vo vývine slovenskej poézie (porov. *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej*, prvé vydanie je z r. 1939, ďalšie, prepracované, z rokov 1949, 1966). Na rozdiel od primárneho vzťahu medzi slovom a významom, z ktorého vychádzal Mukařovský, v tesnejšej súvislosti s vývinom umeleckej avantgardy a prácami ruských formalistov (sprístupnil ich vlastným výberom uverejneným pod názvom *Teória literatúry*, 1941) Bakoš dôslednejšie uprednostňoval spojenie literárnej teórie a historickej poetiky. Tradičné poňatie literárnej teórie zároveň v zhode s Mukařovským prehodnotil popretím statickej normatívnosti, a to hľadaním precízne formulovanej nadstavby, v ktorej by jednotlivé zložky verša vystupovali v dynamickej súvzťažnosti ako odraz vývinu slovenskej poézie.

Keď porovnáme obidva prístupy z hľadiska najvšeobecnejších črt umenovednej poetiky, zistíme, že Mukařovský sa zhoduje s Bakošom v otázke vnútroliterárneho vývinu národného verša. Vzťahuje sa to na fakt prevahy pravidelnej metrickej organizácie nad intonačno-syntaktickým členením verša, ako to pozorujeme v Čechách u lumírovcov a na Slovensku u príslušníkov hviezdoslavovskej generácie. Dôsledné využívanie jambu vedie M. Bakoša, zrejme pod priamym vplyvom J. Mukařovského, k tvrdeniu o potrebe básnikov obidvoch generácií

zastierať veršový pôdorys uvoľnenou syntakticko-intonačnou stavbou veršov. Treba dodať, že k metodickému zblíženiu dochádza na platforme historickej poetiky budovanej na prísnom logicko-kauzálnom výklade. Podobný objektivistický prístup je však u Bakoša, dôsledne rešpektujúceho funkčné hľadisko, v celej jeho práci o slovenskom verši v podstate záväzný (rozboru uvedených rozdielov sa detailnejšie venujem v štúdiu Jan Mukařovský a Mikuláš Bakoš – koncepčné rozdiely (*Interdisciplinárnosť v symbióze literárnej vedy a umenia II*, 2016, 59–66).

Nebude bez zaujímavosti uviesť, že k podobnému výsledku, ktorý však zároveň upozorňuje aj na odlišnosti v istom zmysle príbuzných koncepcií, obaja dospievajú vďaka sústredenému kontaktu s ruským formalizmom v tridsiatych rokoch. Dôležité je však zistenie, že na Slovensku sa princípy historickej poetiky hlavným príčinám M. Bakoša obnovujú začiatkom šesťdesiatych rokov. Dôkazom je dôraz, ktorý sám programovo kladie na spojenie literárnej teórie a historickej poetiky. V slobodnejších podmienkach zápasu o autonómnosť literárnej vedy toto spojenie malo podporovať tvorbu takých metód, ktoré by na rozdiel od tradičných východísk s prevahou geneticko-empirických a historických východísk vyzdvihovali dovedy málo využívanú funkčnosť modelov založených na typológii. Tieto modely boli orientované aj na prozaické a dramatické formy, na ich druhovo-slohovú premenlivosť v slovenskej literatúre. Nemožno pokladať za náhodu, že podobná koncepcia, ktorá mala znaky kolektívneho úsilia slovenských literárnych vedcov združených v novovzniknutom Ústave svetovej literatúry a jazykov SAV (1964), podnecovala ich aktivitu vo viacerých smeroch, či už išlo o oblasť genológie, komparatistiky alebo porovnávacej verzológie. A to i napriek tomu, že Mikuláš Bakoš v tých časoch prízvukoval aj možnosti hľadania nových ciest. Jeho cieľom bola istá rehabilitácia tradičných prístupov v nadväznosti na zaužívané historické a zároveň kritické postupy. Prispieval k tomu predovšetkým objavno-novátorský vývin modernej európskej a svetovej literatúry, ktorý v súlade s potrebným zvedechtením analyticko-teoretickej práce mohol viesť k vítanému zovšeobecneniu a zároveň k istej komplementarizácii umeleckých a literárnovedných kritérií a princíпов.

Vo sfére verzologických porovnávacích výskumov bolo možné takýmto spôsobom plodne nadviazať na prácu niektorých slovenských bádateľov. Konkrétne na knihu Viktora Kochola *Slovo a básnický tvar* (1966), ktorej predmetom bolo prekladanie slovenských romantických básnikov do češtiny a ruštiny a opačne. Uplatňuje sa v nej v istom zmysle predstava štruktúrnych vlastností poézie. I keď v otázkach formálno-vývinových zákonitostí, ako konštatuje Popovič v knihe *Preklad a výraz* (1968), Kochol ešte nepracuje dôkladnejšie s bakošovským

modelom, na tradičnom podhubí s ohľadom na parciálnu analýzu jednotlivých motívov uplatňuje princíp funkčnej náhrady, respektíve substitúcie výrazových prostriedkov.

Na báze historickej poetiky stojí podobným spôsobom aj Viliam Turčány, využívajúci podnety z vlastnej básnickej tvorby a prekladateľskej práce. V rozsiahlej štúdii *K poetike Hviezdoslavových prekladov* dospieva k názoru, že z porovnania originálu a prekladateľových odchýlok možno vyvodiť vzťah k zobrazovanej skutočnosti, ktorý prekladateľ uplatňuje vo vlastnej tvorbe. Hovorí: „Presne stanovený text predlohy núti prekladateľa k zápasu s takými tematickými okruhmi a tvárnymi prostriedkami, ktoré by možno už i pre jazykové ťažkosti obišiel; tuná musí pristúpiť až k najkrajnejším medziam svojej poetiky“ (TURČÁNY 1960/1961).

Nebude od veci uviesť, že Anton Popovič podrobil jeho koncepciu postavenú na schvaľovaní alebo zamietaní prvkov štruktúry originálu v akte reči (ponechávajúci a odlišovací princíp) kritickému zhodnoteniu. Pramení z imanentistických zásad historickej poetiky, i keď, na strane druhej, súhlasí s Turčányho tvrdením, že „doslovnosť môže byť esteticky príznakovým momentom prekladov z jazykovo príbuzných literatúr a že treba s ňou vlastne počítať“ (POPOVIČ 1968: 23).

Z podobných zorných uhlov nazerá Popovič tiež na dôrazne normatívne chápanie umeleckého prekladu v koncepcii Dionýza Ďurišina (*Problémy literárnej komparatistiky*, 1967). Jeho vymedzenie komparatistiky na existenciu literárnych vzťahov ako prekladateľského aktu (vo vzťahu k individuálnej prekladateľskej poetike, k dobovej hierarchii hodnôt i vzťahu predlohy k prekladu) pokladá za nedostatočnú, pretože neberie do úvahy „existenciu istej literárnej štruktúry“, a pri zanedbávaní synchronie, t.j. hĺbkovej štruktúry textu, sa podľa neho obchádza teoreticky systematické chápanie prekladu (IBID.: 24). Treba však dodať, že Ďurišin na rozdiel od Popoviča systematickejšie využíva pojem vývinový rad národných literatúr, ktorý som sa usiloval začleniť aj do mojich vlastných výskumov.

Štruktúrne chápanie textu Popovič na druhej strane pozoruje práve v teoretickej sústave umeleckého prekladu, ktorej tvorcom je J. Levý v knihe *Umění překladau*. Dokladá to slovami: Levý „veľmi úspešne spojil tradície a postuláty literárnovedného štrukturalizmu so súčasnými lingvistickými postulátmi. Tým vytvoril možnosť skúmať preklad ako jazykový fenomén, ktorý plní estetickú funkciu“. Levého prínos sa podľa neho odráža „v prísnom scientizme, v novopozitivistickom dôraze na logickú analýzu skúmaného objektu“ (IBID.: 26).

Z môjho stanoviska však Popovič popri kritike ideovo-realistických východísk Levého nedocenil výrazne osobnostné kvality českého literárneho vedca, ktorý

bol schopný obohatiť hĺbkovú štruktúru porovnávaných veršov o mnohé aspekty, ktoré do tých čias na Slovensku citeľne chýbali. Keďže zakaždým ide o dynamické chápanie veršovej štruktúry, rozširuje sa Levého zorný uhol o systematické poznávanie činiteľov, ktoré sú na rozdiel od Bakošovej metodologickej vecnosti predovšetkým z psychologického hľadiska (vzťah zvuku a významu, syntaktickej stavby k prízvukovaniu) mnohostranne podnetné pre analýzu špecifických črt národných jazykov, či už češtiny vo vzťahu k angličtine, francúzštine, španielčine, ruštine, poľštine alebo antickým jazykom, zatiaľ čo u slovenských verzológov je analytický záber užší, predovšetkým vo vzťahu k západným jazykom. Celkové kvality J. Levého napriek tomu A. Popovič v závere svojho hodnotenia vystihol presne: „Levý ako prvý u nás nastolil mnohé otázky teoretickej povahy, ako napríklad problém analýzy prekladu ako interpretácie textu alebo otázky posunu v štýle prekladu. Levého koncepcia zasahuje do budovania slovenskej prekladateľskej teórie podnecujúco a doplňujúco.“ Zaslúhou toho, dodáva, „tvorí organickú súčasť slovenského literárnovedného myslenia“ (IBID.).

V súvislosti s tým, ako sa na Slovensku v šesťdesiatych rokoch s nemalým príspevom J. Levého vytvárala koncepcia umeleckého prekladu, treba uviesť relevantný poznatok. Do istej miery sa dotýka viacrozmerneho prístupu A. Popoviča v knihe *Preklad a výraz* (1968), v ktorej sa podľa môjho názoru slovenskému vedcovi podarilo sklbiť poznatky z domáceho historického a kritického dedičstva s niektorými štrukturalistickými zásadami. Na tradičnejšom podhubí totiž prejavil schopnosť citlivo vnikáť do celistvej povahy veršovej štruktúry, o čom zároveň svedčia viaceré jeho štúdiá využívajúce teóriu literárnej komunikácie na empirickom základe.

Nemožno si pri tom neuvedomiť, že na Slovensku i v Čechách v danom období zohrávalo nezanedbateľnú úlohu pretrvávajúce pôsobenie tradičných pohľadov na literatúru. Hoci ideologický tlak na tvorbu štruktúrne zacielených projektov sa javil ustavične silný, autorita M. Bakoša umožňovala hlavne na akademickej pôde nastupujúcim vedeckým aspirantom i mladým básnikom vstrebávať nové poznatky o verši. Na druhej strane mal M. Bakoš plné pochopenie pre fundovanú literárnu kritiku v spojitosti so znalosťami z histórie, nielen slovenskej literatúry. Takúto symbiózu preňho stelesňoval Jozef Felix, ktorý sa už v medzivojnovom období v bezprostrednejšom dotyku s dielom F. X. Šaldy intenzívne zaoberal celým spektrom národného a inonárodného dedičstva, s hlavným zameraním na francúzsku literatúru. Diapazón jeho záujmov bol mimoriadne široký, počnúc Dantom cez Villona, Rabelaisa, a končiac významnými zjavmi moderných románskych literatúr (popri Rollandovi, Saint-Exupéryom tu

figurovali aj Unamuno alebo Cervantes). Ťažiskom Felixovho pôsobenia bol dôraz na univerzálne poslanstvo obsiahnuté vo vrcholoch národných literatúr, čo dokumentoval početnými prekladmi a komentármi vo forme článkov, recenzií alebo doslovov k preloženým dielam.

Pripomeňme si, že kritický postoj J. Felixa mal nemalý korigujúci vplyv na slovenskú literatúru, ktorú zhodnocoval na pozadí autonómnosti kréda umeleckej tvorivosti. Tým sa vlastne zblížoval s obrodeneckým pôsobením Josefa Jungmanna, ktorý prekladmi Chateaubriandovej *Ataly* alebo Miltonovho *Strateného raja* mal už dávnejšie rovnaký úmysel povzniesť českú literatúru na úroveň štylisticky a esteticky náročnejších diel západnej literatúry. Felixova kritika bola namierená napríklad voči slovenským nadrealistom, upozorňovala na egocentrické zahľadanie sa do seba, na hľadanie neskutočných „anjelských zemí“, alebo na priveľkú dávku plagiátorstva či imitatívnosti vo vzťahu k cudzím vzorom (Giono, Ramuz). Keďže išlo vždy súbežne o Felixovu rozmanitú a erudovanú prekladateľskú prácu, vychádzali z nej mnohé podnety pre užitočnú spoluprácu so slovenskými prekladateľmi poézie. Potvrdzujú to aj slová V. Turčányho, ktorý napísal: „[...] okrem doslovného prekladu mi... dal dr. Felix množstvo poznámok, vysvetľujúcich každý verš, ba takmer každé slovo a jeho súvis s celou skladbou i ďalším básnickým dielom[...]“. Týkalo sa to pozoruhodného množstva materiálu k Danteho biografii a dielu, nehovoriac o tom, že plody takejto spolupráce sa odzrkadlili, ako hovorí Jana Truhlářová pri analýze textových interpretácií a prekladateľskej metódy J. Felixa, aj „v súvislosti s prekladom *Veľkého testamentu. Malého testamentu* a *Kodicilu* F. Villona v podaní J. Kostru, J. Smreka a I. Mojíka“ (TRUHLÁŘOVÁ 2014: 186; in: *JOZEF FELIX (1913–1977) a cesta k modernej slovenskej romanistike*).

Textologický záujem sa teda u Felixa obracal aj k takým oblastiam, ktoré priamo nesúviseli s prekladateľskými problémami prozaického diela, ale z iných zorných uhlov dokresľovali alebo doplňovali vedeckejšiu stránku veršových výskumov M. Bakoša, V. Kochola, V. Turčányho alebo A. Popoviča. Dochádzalo tak k vzácnnej symbióze viacerých aspektov, bezprostredne oslovujúcich mladú generáciu slovenských bádateľov i spisovateľov.

Podobný multidimenzionálny prístup sa nakoniec odrazil aj v mojej vlastnej výskumnej práci, v ktorej som si v tých časoch z podnetu môjho školiteľa Jozefa Felixa zvolil za tému dizertačnej práce slovenské preklady poézie francúzskeho neosymbolistu Paula Claudela (porov. *Štýl prekladu. Vývinovo-teoretická a kritická analýza slovenských prekladov Paula Claudela*; výskum bol zavŕšený už v r. 1975, avšak pre známe príčiny knižne vyšiel až v r. 1997). Už vzhľadom

na to, že uvedené preklady odzrkadľovali mnohé z dejín slovenskej poézie, otvárali sa predou mnou mnohé netušené obzory, aj teoretické, a predovšetkým vývinové. Základný podnet v tomto úsilí predstavoval vnútoliterárny výskum slovenského verša, ako ho už dávnejšie uskutočnil M. Bakoš. K tomu pristúpila rovnocenná požiadavka vyrovnat sa s takto postavenou priekopníckou medziliterárnou témou vo vzťahu k západným literatúram aj kriticky, pri paralelnom štúdiu viacerých prác francúzskych teoretikov verša. Musím povedať, že v tom mi najmä v začiatkoch pomocnú ruku podal práve Jiří Levý. Dôležitý bol najmä jeho poznatok o metrickej nezhode francúzskeho, českého a teda i slovenského verša, obsiahnutý v tvrdení: „Francouzský verš se převádí tradičně jambem. Vývoj tohoto překladového jambu sa nelišil od vývoje jambického verše pôvodní poezie a ve svých historických obměnách přesněji vystihoval jednou tu, podruhé zase jinou kompoziční vlastnost francouzského verše“ (LEVÝ 1963: 173).

Týmto tvrdením vlastne plodne usmernil môj konkrétny výskum slovenských prekladov francúzskeho básnika. V ňom sa totiž moja komparácia priamo odvíjala z poznania jazykovej nezhody alebo inkompatibility obidvoch veršových systémov. Jedným z ďalších impulzov boli Levého exaktné zistenia ohľadne významovej hustoty francúzskeho a českého verša, vrátane ďalších významných výsledkov francúzskych teoretikov (M. Grammonta, P. Guirauda, a neskôr najmä J. Cohena) francúzskeho veršovania, napríklad v súvislosti s rýmovým slovníkom alebo so sylabickou povahou francúzskeho verša. To všetko podstatnou mierou prispelo ku konfrontácii Bakošových teoreticko-praktických východísk s Levého štruktúrne osobitým prienikom do všeobecných jazykových základov českého a francúzskeho veršovania.

Priamym odrazom, čiastočne aj pomocou štatistických ukazovateľov, bol konkrétny rozbor i porovnanie prekladateľskej metódy viacerých slovenských prebásňovateľov Claudela (E. Boleslava Lukáča, P. Gašparoviča Hlbinu, J. Haranta, K. Strmeňa). U väčšiny z nich sa totiž prejavila bezprostredná závislosť od metrických alebo prozodických noriem dobovej slovenskej poézie. Zároveň to bolo možné čiastočne vypožorovať prostredníctvom komparatívneho pohľadu na ich vlastnú tvorbu. Tlak inakosti Claudelovho rytmicky i syntakticky uvoľneného „biblického versetu“, sledovaný v súvislosti so štruktúrnymi princípmi francúzskeho a slovenského jazyka, bol v prvej časti mojej práce dokumentovaný viacerými výraznejšími odchýlkami oproti predlohe. Vzácnu oporu som pri tom nachádzal v Bakošovej koncepcii ústrednej úlohy rytmu v premenlivej súhre zvukovo-eufonických, intonačno-syntaktických a sémantických komponentov porovnávaných veršov. Treba zdôrazniť, že Levého názory na prekladový jamb

potvrdovali predovšetkým prvé preklady francúzskeho básnika, ktoré zásluhou Emila Boleslava Lukáča vznikli už v medzivojnovom období (*Cesta krížová* 1924, 1929, 1948, 1949; *Verše z vyhnanstva* 1933). Dôsledné dodržiavanie metrickej osnovy jambu, ako potvrdil celistvý štruktúrny rozbor, vyústilo u slovenského básnika do viacerých výraznejších posunov oproti originálu.

Vzťahovalo sa to najmä na rozsiahlu básnickú skladbu *Cesta krížová*. Jej symbolicko-epický a zároveň lyrický charakter, vyjadrený u Claudela s mierou a ironickým odstupom, nadobudol v Lukáčovom preklade znaky artistnej doslovnosti sprevádzanej esteticky príznakovými slovami ľudového zafarbenia alebo neologizmami, čo priamo odrážalo ovplyvňovanie výrazovými prostriedkami hviezdoslavovských básnikov. Ako sa ukázalo, určujúce pôsobenie jambického metrickeho pôdorysu sa prejavovalo častým emfatickým dôrazom na prvej slabike slova, mnohými básnickými licenciami, frekventovanejším výskytom lexikálno-syntaktických paralelizmov, významovou zaťaženosťou rýmoviek a podobne. So zreteľom na štruktúrne zákonitosti jazyka francúzštiny a slovenčiny bolo pre mňa objavným zistením, že v niektorých neutrálnejšie ladených básňach (*Magnificat*) to viedlo k očividnému narúšaniu homogénnosti veršov, ku konfliktu medzi metrom a významom, medzi vetou a veršom. Dialektická povaha štruktúrnej metódy pomohla odhaliť, že čím bola Claudelova veta prozaickejšia, tým sa Lukáčovo rytmické cítenie vzpieralo možnosti adekvátne vyjadriť estetické hodnoty originálu. Preto bolo nakoniec pochopiteľné, že skutočné kvality prekladateľskej poézie a poetiky mohli s obdivuhodným majstrovstvom vystúpiť na povrch v tých Claudelových básňach (*Kyrie Eleison*), ktorých zložitú, tradične ustrojenú paralelnú syntaktickú stavbu vedel Lukáč reprodukovať s bravúrnou virtuozitou, dosiahnutím želateľnej estetickej súdržnosti veršov.

Ako vidieť, štruktúrna poetika, do značnej miery v duchu Levého postulátov, môže pri dôkladnej textovej analýze nachádzať plnohodnotné uplatnenie. Organickou súčasťou je prirodzený dôraz na typologickú, druhovo-slohovú podstatu poézie, podľa miery zastúpenia lyrického a epického živlu v jednotlivých básňach. Na tomto základe sa u mňa vyvíjal i rozbor vývinovo neskorších slovenských prekladov francúzskeho symbolistu. Vďaka tomu som mohol dospieť k ďalším, nielen logicky dokázateľným poznatkom. Týkali sa napríklad lyrického charakteru Claudelových *Veršov z vyhnanstva*, ktorých pravidelná jambická stopovosť vcelku zodpovedala výrazovým požiadavkám originálu.

Obdobný rozbor sa javil naplno funkčný aj pri vnímaní kraskovského daktylotrocheja, ktorý v zhode s brémondovským ideálom čistého duchovného výrazu v básni *Svätý Pavol* uplatnil P. Gašparovič Hlbina. Napriek tomu, že v da-

nom prípade bolo možné zaznamenať výraznejší odklon od autorovej poetiky, preložené verše pôsobili na každom mieste pri nezávislejšom pohľade esteticky koherentne. Pravda, tu bolo treba vziať do úvahy, že syntakticky zhodné metrické klauzuly spôsobovali významovo nenásilné rozširovanie originálu, a najmä z toho vyplývajúcu skutočnosť, že oproti objektivistickej metóde M. Bakoša a čiastočne J. Levého bolo nutné zapojiť do výskumu subjektívne vnímanie rytmicko-melodickej línie veršov (podľa mexického básnika Octavia Paza je „význam dieťaťom zvuku“; pozri knihu *Tiene diel*, Sombras de obras 1983), intuitívne čítanie rešpektujúce deklamačno-akustické hodnoty básnenia.

Takúto požiadavku vyslovil na Slovensku moderný básnik Štefan Krčméry (BAKOŠ 1966: 62–69), u ktorého vnímanie básnického rytmu počítalo tiež s prirodzeným presúvaním prízvukov v prúde vety, i keď melodicky citlivý prístup vcelku neodporuje Bakošovým štatisticky overiteľným zisteniam.

Vyústením tvorivého uplatnenia štruktúrno-historickej poetiky boli poznatky o oneskorenom vývine slovenskej poézie v porovnaní s francúzskou, čo sa dalo v druhej časti mojej práce, zameranej na odhalenie širšej motivovanosti prekladateľských posunov, dokázať na osobitnom symbolickom pláne vzhľadom na univerzálne hodnoty Claudelovej poézie. To všetko završovali kulturológicky relevantné poznatky týkajúce sa mentálnej odlišnosti nielen básnických generácií u obidvoch národov, slovenského a francúzskeho, cez osvetlenie predchádzajúcich vývinových štádií francúzskej poézie (najmä poetiky Mallarmého a Rimbauda). Ich podnety umožnili francúzskemu katolíckemu básnikovi cez programové dielo *Art poétique* dospieť k vytúženej *coincidentia oppositorum*, k odhaleniu skrytého súladu medzi viditeľnými a neviditeľnými vecami, medzi životom a večnosťou. Napokon nie je bez zaujímavosti, že požiadavka kongeniálnej „vernosti“ sa, podobne ako u českého prebásňovateľa Claudelovho biblického versetu Otta Františka Bablera (*Křížovou cestu* po B. Reynekovi uverejnil v r. 1937,) naplnila až v slovenskom preklade tohto diela vďaka K. Strmeňovi (1954).

Vzhľadom na stručnosť môjho príspevku, zameraného na podnetnosť českých a slovenských verzologických výskumov pre konkrétny medziliterárny rozbor, nebudem sa na tomto mieste zaoberať ďalšími otvárajúcimi sa perspektívami podobnej komparácie. Z mnohorakých podnetov J. Levého, M. Bakoša, J. Mukařovského alebo A. Popoviča by sa dali uviesť viaceré príklady, ktoré dovedú k vzácnemu zblíženiu príbuzných, hoci v Čechách i na Slovensku navzájom odlišných, a doplnujúcich prekladateľských poetík. Preto možno len ľutovať, že v dôsledku neblahého zásahu normalizácie nastáva v priebehu sedemdesiatych

rokov u nás násilné prerušenie tvorby štruktúrno-vývinových bádateľských projektov. Nakoniec sa žiada zdôrazniť, že práve A. Popovič v poslednej štúdií svojej knihy *Preklad a výraz* pod názvom Významová hustota rytmických posunov v preklade. Petőfi a Hviezdoslav najbezprostrednejšie nadviazal na Levého koncepciu štruktúrnej rozdielnosti jazykov. Vykonal to pri rozbere maďarčiny prirodzenej časomernosti a jej pôsobenia na preklady slovenského básnika (POPOVIČ 1968: 167–220).

Pravdaže, v podobnom svetle by vyzneli i ďalšie komparácie týkajúce sa napríklad českého, slovenského a španielskeho verša, čomu som sa detailnejšie venoval v niektorých teoreticko-analytických štúdiách (porov. *Interdisciplinárnosť v symbióze literárnej vedy a umenia* 2012, II. 2016). Napriek pretrvávajúcim prekážkam i vonkajším obmedzeniam patríam naďalej k tým pokračovateľom veršových výskumov, ktorí sú presvedčení, že štruktúrno-historická poetika, mnohostranne uplatňovaná za cenu dôkladnej, dnes bežne nedoceňovanej jazykovej a teoretickej prípravy, nestratila svoj pôvodný metodický zmysel. Veď nejde iba o úzku platformu jazykového a medzijazykového poznávania i sebapoznávania. Uvedený cieľ podľa môjho názoru vonkoncom neprotirečí ani natoľko proklamovanému, a prakticky v mnohom v súčasnosti nenaplnenému kultúrnemu dialógu medzi národmi.

Keby dnes Jiří Levý žil, i keď, myslím si, žije práve dnes i naďalej (uvedomujeme si to?), určite by sa podpísal pod môj názor vyslovený v závere mojej štúdie *Style de la traduction poétique*. Aby ma nebodaj niekto neupodozrieval z neakceptovateľných antiglobalizačných zámerov, zámerne ho zacitujem v pôvodnom znení vo francúzštine: „La poétique structurale et historique, dont on s’est servi à l’analyse de quelques traductions slovaques de la poésie de Paul Claudel, a pour rôle d’observer et de circonscrire les textes comparés. Comme elle donne, parallèlement, une bonne occasion d’apprécier la valeur esthétique des oeuvres traduites qui sont, on l’a bien vu, un fruit de l’évolution littéraire et culturelle *différente*. Ce faisant, l’exégète ne doit pas être toujours soumis aux exigences purement logiques d’une science exacte, mais en respectant aussi les méthodes intuitives de la connaissance, il peut se retrouver le plus près possible de la perception de celui à qui la poésie offre – croyons que désormais – une sorte d’enchantement“ (FRANEK 2016: 212).¹

1) Štruktúrno-historická poetika, ktorú sme použili pri analýze niektorých slovenských prekladov z poézie Paula Claudela, má za úlohu pozorovať a opísať porovnávané texty. Súbežne ponúka príležitosť zhodnotiť estetickú hodnotu preložených diel, ktoré sú – ako sme jasne videli – plodom *odlišného* literárno-kultúrneho vývinu. Pri tejto práci exegéta nemusí vždy podliehať čisto logickým požiadavkám exaktnej literárnej vedy, ale rešpektujúc tiež in-

PRAMENE

CLAUDEL, Paul

1957 *Oeuvre poétique* (Paris: Gallimard)

LUKÁČ, Emil Boleslav

1929 *Cesta krížová* (Le chemin de la Croix) (Praha: Pražské nakladatelství L. Kuncíře)

1933 „Verše z vyhnanstva (Vers d'exil)“, „Kyrie Elejson (Kyrie Eleison)“, in *Trofeje* (Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská)

1947 „Magnificat (Magnificat)“, in *Záhrada útechy* (Trnava: Spolok sv. Vojtecha)

HLBINA, Pavol Gašparovič

1943 „Svätý Pavol (Saint Paul)“, in *O Tebe spieva zem* (Trnava: Spolok sv. Vojtecha)

LITERATÚRA

BAKOŠ, Mikuláš

1966 *Vývin slovenského verša od školy Štúrovej*, 3. dopl. vydanie (Bratislava: VSAV)

1969 *Avantgarda 38. Štúdie, články, dokumenty* (Bratislava: Slovenský spisovateľ)

1969 *Literárna história a historická poetika* (Bratislava: Ústav svetovej literatúry a jazykov)

2016 *Mikuláš BAKOŠ a moderná literárna veda*. Zostavil, personálnu bibliografiu a kalendárium napísal D. Teplan (Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa)

CLAUDEL, Paul

1933 *Art poétique* (Paris: Mercure de France)

1953 *Réflexions sur la poésie* (Paris: Gallimard)

ĎURIŠIN, Dionýz

1967 *Problémy literárnej komparistiky* (Bratislava: VSAV)

FELIX, Jozef

1987 *Cesty k veľkým*. Pohľady na európsku literatúru (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry)

1962 „Hugov Satyr v slovenčine“, *Slovenské pohľady* 78, č. 6, 1962, s. 64–70

1970 *Modernita súčasnosti* (Bratislava: Slovenský spisovateľ)

2014 *JOZEF FELIX (1913–1977) a cesta k modernej slovenskej romanistike*. Jana Truhlářová (ed.) (Bratislava: Veda)

tuitívne metódy poznania, môže sa opätovne čo najbližšie ocitnúť vnemu toho, komu poézia poskytuje – verme, že i naďalej – akýsi druh očarenia.

FRANEK, Ladislav

- 1997 *Štýl prekladu. Vývinovo-teoretická a kritická analýza slovenských prekladov Paula Claudela* (Bratislava: Veda)
2005 *Modernita románskych literatúr* (Bratislava: Veda)
2012 *Interdisciplinárnosť v symbióze literárnej vedy a umenia* (Bratislava: Veda)
2016 *Interdisciplinárnosť v symbióze literárnej vedy a umenia II* (Bratislava: Veda)

LEVÝ, Jiří

- 1957 *České teorie překladu* (Praha: SNKLHU)
1963 *Umění překladu* (Praha: Československý spisovatel)
1966 „Sémantika verše“, *Litteraria IX, Bratislava, O literárnej avantgarde*, s. 17

MUKAŘOVSKÝ, Jan

- 1948 *Kapitoly z české poetiky I. Obecné věci básnictví* (Praha: Svoboda)
1971a *Cestami poetiky a estetiky* (Praha: Československý spisovatel)
1971b *Studie z poetiky* (Praha: Odeon)
1995 *Básnická sémantika* (Praha: Carolinum – Univerzita Karlova)

POPOVIČ, Anton

- 1968 *Preklad a výraz* (Bratislava: VSAV)
1970 *Štrukturalizmus v slovenskej vede, Dejiny, texty, bibliografia (1931–1949)* (Martin: Matica Slovenská)
1971 *Poetika umeleckého prekladu* (Bratislava: Tatran)

TURČÁNY, Viliam

- 1960/1961 „K poetike Hviezdoslavových prekladov“, *Slovenská literatúra* 7, č. 4, s. 413–438; 8, č. 1, s. 38–46

Prof. PhDr. Ladislav Franek, CSc., ladislav.franek@savba.sk, Ústav svetovej literatúry Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Slovenská republika / Institut of World Literature of the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovak Republic